

Zmařené naděje a nejen české trauma, jako byl 21. srpen dosud

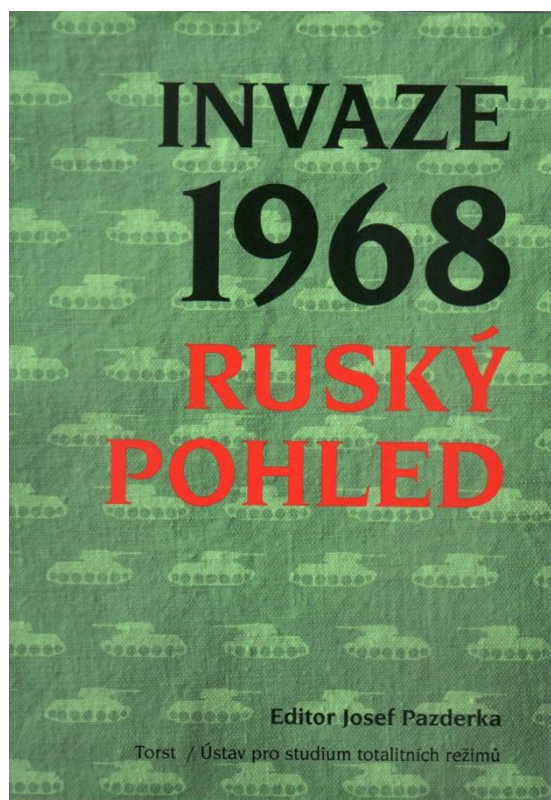
Událostí dnů, kdy před 43 roky ukončila Československé jaro *Invaze 1968*, bylo, že si je s námi připomněli lidé, kteří nám zprostředkovali *ruský pohled*. To bylo první novum. Zaznívalo se křtem publikace, nad níž se zamýšlím. Za druhou událost považuji skutečnost, že v ní dostává slovo jiná generace než dosud.

To první novum akcentoval v řadě bohatě reprízovaných dokumentárních pořadů také publicistický okruh Česká televize. Nelze se divit, editorem knihy *Invaze 1968. Ruský pohled* (vydalo nakladatelství Torst, Brno, a Ústav pro studium totalitních režimů, Praha, 2011), ale i autorem stěžejních rozhovorů je její někdejší zpravodaj z Ruska Josef Pazderka (* 1974). Většina jeho spolupracovníků se věkem blíží spíš tomuto novináři, než věku těch, které zpovídali, a kdo prožili rok 1968 v Rusku, nebo se tam záhy po 21. srpnu 1968 vrátili. Ať už proto, že vojáci, kteří invazi přímo provedli, byli záhy vystřídáni čerstvými silami, které nenakazil spontánní odpor občanů Československa, nebo že jako novináři neplnili roli onoho leninského pojetí tisku jako propagandistického nástroje.

Z týmu autorů byl Josef Pazderka nejmladší a polovina z nich v roce 1968 ani nežila a oběma ruským spolupracovníkům byly tehdy 4 (historička Ruské státní humanitní univerzity Olga Pavlenková), respektive 11 roků (Nikita Petrov, z historického oddělení ruské nevládní organizace Memorial, která se věnuje dokumentaci sovětských represí). N. Petrov, absolvent Moskevského chemicko-technologického institutu, se pohyboval od poloviny 70. let v ruském disentu a do knihy přispěl statí *KGB a československá krize v roce 1968* (ss. 130-146). Právě na 35stránkové studii Olgy Pavlenkové *Československé události a sovětská ambasáda v Praze v letech 1967-68* si člověk nejvýrazněji uvědomuje, jak výrazně se proměnily poměry v Rusku od události, kterou prožila

autorka jako 22letá studentka. V únoru 1986 totiž schválil XXVII. sjezd KSSS zásady glasnosti (a samozřejmě i perestrojky), jak je prosadil Michail Gorbačov, který je v knize jen letmo zmíněn, ale jehož podíl na tom, že k této události mohlo dojít, je zásadní.

Přímo s Gorbačovem a zejména se zánikem státu, jehož imperiálním zájmům ona invaze 1968 sloužila, byl spjat osud Vladimíra Lukina (* 1937), jehož rozhovor *Rok 1968 nás změnil* (ss. 160-169) obsahuje část věnovaná pohledu novinářů. Prožil ten čas v Praze a pro své postoje k naději, jakou pro Rusy bylo čs. reformní hnutí, byl po roce 1990 zvolen do čela Nejvyššího sovětu. V této funkci prožil jiný 21. srpen; před 20 roky brzo ráno ho probudil kamarád: pučisté byli zatčeni; Gorbačov se vrací do Moskvy. Zrušil KSSS a do konce roku zanikl i stát, jehož byl prvním i poslední prezidentem. „Jsem přesvědčen, že

21. srpen 1968 a vpád do Afghánistánu vedly ke konci Sovětského svazu,“ prohlásil Lukin. V letech 1965-68 pracoval v redakci časopisu *Otázky míru a socialismu*, která byla v Praze-Dejvicích.

Zní nám to absurdně; ten časopis vstoupil do našeho povědomí s odsouzením „Titoovy kliky“. Je však rozdíl mezi *Otázkami míru a socialismu* v době, kdy se likvidoval jakýkoliv rozdíl mezi politikou VKS(b) a KS jiných států a týmž titulem v 60. letech, kdy se jeho prostřednictvím dostávaly informace o záměrech čs. reformy za hranice země. V článku Petra Pitharta *Gorbačovovi lidé z pražských Dejvic* můžeme číst takovéhle věty: „*Volodě Lukin, přítel mnoha v té době známých ruských básníků a písničkářů, jako byl třeba Bulat Okudžava, ze sebe sypal jednu anekdotu za druhou. Setkávali jsme se jako lidé, kteří si byli blízcí generačně i životními postoji. Rusové v redakci Otázek... dobře věděli, co se u nás v druhé půli šedesátých let děje.*“ (ss. 174-178)

Lukin ostatně charakterizuje, co přivádělo jeho generaci k sympatiím pro nové postoje. „*Já jsem z pokolení sovětských hippies, jsem téměř stejně starý jako Vladimír Vysockij (legendární autor a interpret písní a přední herec na Tagance), o něco málo mladší než spisovatel Vasilij Aksjonov (autor Lístku procviknutého hvězdami, na začátku 80. let vypovězen z SSSR). Naše generace vyrůstala na Salingerovi, Remarquovi či Hemingwayovi... Do redakce mě přijímal akademik Alexej Rumjancov. Měl blízko k socialismu s lidskou tváří a do redakce časopisu soustředil silné osobnosti. A tenhle člověk byl najednou jmenován hlavním redaktorem Pravdy (1964-65, musel odejít na přímý pokyn Brežněva).*“

Petr Pithart (*1941), mladší soupeř této generace usilující o změnu, píše v závěru svého článku: „*Lukina a jeho druhy neosvítilo pražské jaro. Tuším, že právě tomu bychom rádi věřili, ale tak tomu nebylo. V mnohém se dostali dál než my, ale nebyli naivní. Spolu s desítkami milionů Rusů zažili Chruščovův projev na XX. sjezdu, propouštění z lágrů, rehabilitaci, Chruščovův pád a Brežněvův nástup v r. 1964... Říkali nám: Podívejte se na Maďary, ti reformují víc než vy, ale nedráždí. Vy víc dráždíte, než reformujete. – Nerozuměli tomu. Obávali se toho. Lukinův odchod podle Pitharta připomínal „deportaci, i když diskrétní. Deportovaní se obávali nejhoršího. Nikdo však nebyl zatčen, nikomu se vlastně nic moc nestalo. Jistě i proto, že ani v nejvyšších kruzích KSSS nepanoval na okupaci jednotný názor. Po Gorbačovově nástupu v r. 1985 začali být pražští Rusové vidět. Lukin byl jmenován velvyslancem v USA... Vladimír Putin ho jmenoval ombudsmanem. Překvapivě, protože Lukin je spoluzakladatel opoziční liberální strany Jablko, která je nejvíc spojována se jménem Grigori-je Javlinského.*

Nedělejme si iluze, že jsme to my, kdo „nakazil“ budoucí Gorbačovův tým a že nebýt pražského jara, k perestrojce by snad ani nedošlo. Pražský pobyt však tyto lidi sblížil; žili zde ve větší svobodě a hlavně si nesli společné stigma, když se museli prakticky ze dne na den vrátit... Máme sklony Rusy podceňovat. Chceme vidět Rusko v co nejhorších barvách a daří se nám to.“

Jinak dopadli ovšem ti, kdo 25. srpna na Rudém náměstí v Moskvě v pravé poledne vyjádřili protest proti invazi 1968. Čekalo na ně vězení, vyhnanství, jedna z nových izolací: umístění do psychiatrické léčebny. Říkali si bez ohledu na věk *Živagovy děti* s odvoláním na pronásledovaný Pasternakův román. „*Byli jsme mladí, nezkušení a vychovaní v sovětském systému. Neexistovala možnost vystoupit, brali jsme socialismus jako hotovou věc. Nás zajímaly jeho nedokonalosti. Proč se s lidmi zachází tak krutě?*“ vzpomíná v knize Ljudmila Alexejevová jako nestorka disidentského hnutí.

Vrstevnicí Lukina nebo Pitharta mezi těm, kdo vystoupili 25. 8. 1968 na Rudém náměstí, byla Natálie Gorbaněvská (*1936). Mladší než ona byli fyzik a matematik Pavel Litvinov (*1940), Vladimír Dremeljuga (*1940), který přišel s vlastnoručně namalovanými transparenty *Svobodu Dubčekovi* a *Hanba okupantům*, básník Vadim Delone (*1947) a studentka historie a archivnictví Taťjana Bajevová (*1947). Natálie Gorbaněvská se stala známou tím, že na demonstraci přišla s kočárkem a malou dcerkou.

V rozhovoru pro publikaci pod titulem *Pár minut svobody* (ss. 228-244) se vyslovila k tomu, zda vnímala možnost humanizovat zřízení, v němž oni i my žili: „*Názory se různily, i když většina lidí samozřejmě vycházela z komunistických pozic. Byli mezi námi tací, kteří opravdu věřili v socialismus s lidskou tváří. A potom lidé jako já, kteří nevěřili v socialismus s jakoukoliv tváří, ale vývoj událostí sledovali a doufali, že dojde k zásadnějším pozitivním změnám.*“

Její rozhovor tvoří stěžejní část v oddílu věnovaném společnosti. Úvod k němu napsal rusista Tomáš Glanc (*1969), který studii doplnil ukázkami z dobové poezie a protestsongů. Nechybí mezi nimi *Písnička o starém Husákově* (houserovi) Bulata Okudžavy.

Závěr knihy přináší úryvky z deníku zootechničky Elvíry Filipovičové-Ptákové. Prožívala události ve chvíli, kdy překročila Kristovy roky, považované za hranici mezi mládím a zralým věkem. S manželem (vzali se jako spolužáci z Moskvě) překračovali hranice mezi Ruskem a Českem; působili jednak v Dubrovici u Moskvy, jednak na Liberecku. Partie z deníku četla herečka Jana Franková na ČRo 3 – Vltava před třemi roky. Z její úpravy jsou vybrány zápisky ze srpna 1968 v Rusku; ouverturou k nim jsou dva zápisy z roku 1967 a epilog z roku 1971, kdy se na Liberecku setkává s kádrovými následky, které přinesla nevlastní sestra okupace - normalizace.

Úvodní část tvoří partie vojáků. Autor studie, Daniel Povolný (*1972) z Vojenského historického ústavu, ji nazval *Přijeli jsme splnit úkol*. Snoubí se v něm nepoučitelnost nejvyššího žijícího komandíra invaze, tehdy velitele divize Pavla Kosenka (*1919); ale je v něm i ironie, s kterou tato slova vnímáme. Naproti tomu Eduard Vorobjov (*1938), tedy vrstevník těch, kterým dává kniha prostor především, v r. 1968 jako kapitán dorazil s tanky své jednotky do Domažlic, k výspě sovětského impéria. Mohl tedy na vlastní oči vidět, jak „pravdivá“ byla ideologická příprava tažení - zabránit tomu, aby vojska NATO mohla zaútočit na jeho „výdobytky“.

Generála Vorobjova pověřil Gorbačov, aby vyvedl okupační vojska, a tak jako poslední ruský voják 27. června 1991 odletěl z Československa. Po návratu odmítl velet vojskům, která později ruská věrchuška posílala do Grozného, a odešel z armády. Jeho přátelé tvrdí, že na tomto rozhodnutí mají lví podíl jeho životní zkušenosti, které získal při obou svých pobytech v Československu.

Třetí voják Boris Šmeljov (*1948) přišel k nám jako parašutista. Po demobilizaci pracoval určitý čas jako archivář. To jej přivedlo k přesvědčení, které vyjadřuje titul jeho interview: *Byli jsme nezvaní hosté*. Jeho vzpomínky *Pražské jaro. Poetické poznámky výsadkáře* vyšly už před sedmi roky.

Zmínil jsem se o TV verzi *ruského pohledu*. Nevím, jak by dopadla, kdyby ČT svěřila scénář a režii někomu jinému než editorovi Pazderkovi. Horší by to určitě být nemohlo. Nese všechny hříchy dramatizací či filmových prepisů literatury. Zůstala u záznamu zpravodajských rozhovorů a vytratilo se to, čím kniha byla vsutku něčím

novým. A tak relativně nejlépe dopadl úvodní speciál (premiéra na ČT24 18. 8. ve 20 hod.), který připravil Pazderkův kolega Šponar a další lidé ze zahraniční redakce ČT. Dali totiž prostor hostům k diskusi a oni vstupovali na obrazovku s plnou autenticitou svých prožitků. Po hodinovém dokumentu (premiéra na ČT2 21. 8. ve 20;20 hod. a poté na ČT24) - má týž titul jako Pazderkova kniha - vysílala ČT24tři půlhodinové Fokusy (premiéry v sobotu ve 20;10 hod.), které se rozměňovaly navzájem. I to svědčilo, že by méně bylo více a že T. Šponar, ve střížně byl spíš kamarádem než dramaturgem, jak jej představily titulky.

Byl bych nerad, kdyby TV přepis této knihy odrazil čtenáře již předem. Knihu budem číst každý po svém a každý v ní najdeme řadu nových pohledů. Ostatně, citoval jsem obšírněji Petra Pitharta, protože diskuse vzbuzovaly již jeho studie o této stále nejvýznamnější kapitole našich soudobých dějin - a ty bývají vymezeny právě koncem světové války, kdy se vytvářelo impérium, jehož konec odstartovala invaze 1968.

Soudobé dějiny vstupovaly do života československé společnosti za aktivní podpory generace, kterou nejvýrazněji charakterizoval ročník 21 a jeho vrstevníci. Ti stáli v čele jak v 50. letech, tak i poté, co poznali omyly těchto let. A také se dosud podíleli na tvorbě literatury, která analyzovala a hodnotila reformní úsilí let šedesátých. Tento monopol, byť z ruského pohledu, byl narušen.

V té souvislosti se nemohu odpustit osobní poznámku: i my, vrstevníci Lukina, Filipovičové a Natálie Gorbaněvské jsme při zakládání KNPJ vytvořili množinu, kterou jsme s trochou recese nazvali „pionýrskou skupinou novinářů Pražského jara“. Tvořili ji ti nejmladší, kdo mohli být ještě po dubnu 1969 vyházeni z redakcí. Nato, aby se v očích normalizátorů člověk umazal, musel mít přece jen určité postavení. Tehdy komentáře, úvodníky a obdobnou publicistiku nemohli psát ti, kdo včera přišli do redakcí ještě naivními představami, jak jim bude celý národ naslouchat nebo je číst. Škoda, že jsme mnozí zůstávali tak dlouho jen u té recese s pionýrskou skupinou.

Jindřich Beránek

Klub novinářů Pražského jara 1968, člen Syndikátu novinářů České republiky – členský zpravodaj
✘ Rediguje výbor klubu ✘ mluvčí KNPJ Jindřich Beránek; telefon 241 433 911; e-mail beranekj@iol.cz ✘